

MONOGRAFIES I RECERQUES

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País durant la primera meitat del segle XIX: origen, organització i principals línies d'actuació

Pol Dalmau i Palet

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ABSTRACT

Aquest article s'ocupa inicialment de l'origen de les societats econòmiques en el segle XVIII i, tot seguit, traça els trets fundacionals i organitzatius del vessant barceloní d'aquestes corporacions, així com de les seves principals línies d'actuació, al llarg de la primera meitat del segle XIX. Sota el nom de *Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País*, aquesta entitat va assumir un protagonisme destacat dins del panorama associatiu barceloní d'aquells anys i va portar a terme una intensa tasca en diversos camps. Tot això gràcies a la presència, entre les seves files, d'una nodrida representació del bo i millor de la burgesia de la ciutat comtal.

Paraules clau: Barcelona, segle XIX, associacionisme, societats econòmiques d'amics del país.

ABSTRACT

This article initially talks about the origins of economic societies in the XVIIIth century, then points at the foundation and organizational characteristics of these types of corporations from Barcelona, along with their main areas of interest throughout the first half of the XIXth century. Under the name of *Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País* (Economic Society of Barcelona and Friends of the Country), this society was notably prominent within the panorama of associations of Barcelona during that time and did an immense amount of work in different fields. This was in no small part due to the presence, among its members, of a large representation of the finest members of the bourgeoisie of Barcelona.

Key words: Barcelona, XIXth century, associationism, economic societies of friends of the country.

La fundació de les societats econòmiques d'amics del país a Espanya sovint ha estat presentada com un producte típic del «despotisme il·lustrat», propi del segle XVIII. No en va, va ser durant el regnat de Carles III que aquestes corporacions van aparèixer i van tenir el seu període de màxima realització, fins al punt d'haver estat considerades per la historiografia espanyola com una de les institucions més representatives del reformisme econòmic impulsat per la monarquia borbònica en el vuit-cents.¹

El primer precedent d'una societat econòmica de què disposem per al cas espanyol és la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, fundada el 1765 —prèvia revisió i aprovació dels seus estatuts per part de Carles III—, que representava la institucionalització d'unes tertúlies mantingudes des de mitjan segle XVIII per part d'una societat il·lustrada guipuscoana. Aquesta iniciativa s'emmarcava en una tendència més àmplia d'abast europeu, en què també a ciutats com Dublín, Edimburg, Londres o Florència s'estaven fundant acadèmies d'agricultura i societats econòmiques que pretenien tenir un caràcter més pràctic que el de les acadèmies literàries o científiques ja existents. La iniciativa de la Bascongada la va veure amb interès Pedro Rodríguez de Campomanes, l'aleshores fiscal del Consejo de Castilla, que va adoptar-ne el model i va impulsar-ne la creació arreu del territori per mitjà dels seus coneguts *Discursos*.² D'aleshores ençà, el fenomen de les societats econòmiques va estendre's ràpidament en el darrer terç del vuit-cents, començant per la creació a la cort de la Sociedad Económica Matritense (1775), que esdevindria el model a seguir per a la constitució de les noves societats econòmiques. En els deu anys que aproximadament van seguir a la publicació dels *Discursos*, es calcula que se'n van fundar més de seixanta a tot Espanya.³ En el cas de Catalunya va

¹ Alguns estudis clàssics per al fenomen de les societats econòmiques d'amics del país, dins d'una abundant bibliografia disponible: Jean SARRAILLH, *La España ilustrada en la segunda mitad del siglo XVIII*, Madrid, Fondo de Cultura Económica de España, 1974; Gonzalo ANES, *Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII*, Barcelona, Ariel, 1981 (1a 1969); Robert Jones SHAFER, *The Economic societies in the Spanish world: 1763-1821*, Syracuse: Syracuse University Press, 1958.

² Pedro RODRIGUEZ DE CAMPOMANES, *Discurso sobre el fomento de la industria popular i Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento*, Madrid, Imprenta de D. Antonio de Sancha, 1774 i 1775, respectivament.

³ Ramón CARANDE, «El despotismo ilustrado de los "Amigos del País"», a *Siete*

intentar-se o va fer-se efectiva la fundació de diverses societats econòmiques, per bé que la seva migrada trajectòria contrasta amb el protagonisme i l'àmplia difusió que van tenir en d'altres territoris, com Andalusia —amb més de trenta societats—, Castella o Extremadura.⁴

Dit això, és important remarcar que la trajectòria de les societats econòmiques d'amics del país no va limitar-se exclusivament a l'època moderna, sinó que va anar força més enllà. Efectivament, i després de l'estat de declivi (o simple desaparició) a què van arribar la majoria a l'inici de la Guerra del Francès (1808-1814), en alguns casos van refundar-se posteriorment, ja ben entrat el segle XIX, i també van fundar-se'n de noves en ciutats que no n'havien tingut anteriorment, com van ser els casos de Barcelona o Cadis. En tots dos casos —tant aquelles que van reinstal·lar-se com aquelles de nou encuny—, i malgrat assumir la forma i llegat de les seves predecessores il·lustrades, les societats econòmiques noucentistes van aparèixer amb una naturalesa i unes atribucions clarament diferenciades respecte a les del segle XVIII, producte de les diferents circumstàncies que eren pròpies de la nova centúria.

La inexistència d'una societat econòmica barcelonina en el set-cents

Així i tot, allò que pot resultar més sorprenent per al cas català va ser la manca d'una d'aquestes entitats a Barcelona durant el segle XVIII. De fet, alguns estudiosos han esgrimit la inexistència d'una societat econòmica en aquelles ciutats que disposaven d'un nucli burgès més actiu i nombrós —com són els

estudios de historia de España, Barcelona, Ariel, 1969, p. 163. Les dades varien notablement en funció de la bibliografia consultada i dels límits cronològics utilitzats. Per al període comprès entre 1763 i 1808, P. i J. Demerson i Francisco Aguilar parlen de cent set demandes per crear societats econòmiques, que confirmen l'enorme volada que va tenir la iniciativa. Paula i Jorge DEMERSON i Francisco AGUILAR PIÑAL, *Las Sociedades Económicas de Amigos del País en el siglo XVIII. Guía del investigador*, Sant Sebastià, 1974.

⁴ Per al paper d'aquestes corporacions a Catalunya, vegeu Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*. Introducció de Francesc Artal. Barcelona, Edicions 62, 2009, col. «Llibres a l'Abast», n. 415, p. 236-278 (1a 1973); i Ricardo ESPEJO ARACIL, *Las Principales Sociedades Económicas de Amigos del País de España y América en la época del Despotismo Ilustrado* (tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1976).

casos de Cadis, la Corunya, Bilbao o Barcelona mateix—, per atribuir a aquestes corporacions una naturalesa eminentment aristocràtica.⁵ Més enllà de les limitacions que aquesta afirmació pugui contenir, el cert és que la recepció dels *Discursos* de Campomanes —dels quals, convé tenir-ho present, es va fer una difusió de més de 30.000 exemplars, tota una declaració d'intencions per a l'època—, va ser rebuda amb fredor per les autoritats barcelonines. Aquesta actitud ha estat tradicionalment atribuïda per la historiografia —començant per Jaume Carrera Pujal i seguida per d'altres, com Jean Sarrailh, Gonzalo Anes o Vicens Vives— a l'existència, a la Ciutat Comtal, d'unes institucions pròpies que tenien el mateix paper que les societats econòmiques a la resta de l'Estat. Efectivament, Barcelona ja tenia des del 1758 la Junta de Comerç i des del 1765 la Reial Conferència Física —cinc anys després establerta formalment com a Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts—, dintre de la qual destacava la direcció d'Agricultura. Sense menystenir aquesta interpretació, confirmada per la similitud d'atribucions i tasques dutes a terme per aquestes entitats en comparació amb les societats econòmiques —el foment general del comerç i l'agricultura, el seu caràcter consultiu o la fundació de diverses càtedres d'ensenyament, per cert, un dels trets més característics d'aquestes darreres en moltes ciutats—, cal ampliar-la a una explicació global més satisfactòria, capaç de recollir el complex clima en què van fundar-se les societats econòmiques i el conflicte que aquesta fundació va representar respecte a corporacions similars ja existents.⁶

Ernest Lluch es va ocupar d'aquesta tasca en el llibre que representa, sens dubte, l'aportació més valuosa per a la matèria que ens ocupa.⁷

⁵ Gonzalo ANES, *Economía e Ilustración...*, p. 26.

⁶ Convé recordar que des del 1763 ja tenim constància de l'existència d'una Acadèmia d'Agricultura a Lleida i d'una altra de semblant a Galícia, fundada el 1765, i que el mateix Campomanes, prèviament a l'adopció del model de societat econòmica de la Bascongada, ja havia donat a conèixer el 1763 el seu *Discurso sobre los verdaderos principios de fomentar el cultivo de las tierras en España: los medios para lograrlo estableciendo una sociedad real de agricultura y las reglas para erigirla con utilidad del estado*. Aquesta multiplicitat d'iniciatives i projectes per fundar acadèmies d'agricultura, juntes de comerç i societats econòmiques en un període de temps tan breu —pràcticament una dècada— resulta prou indicativa del «clima del període» a què feiem esment a l'inici de l'article, marcat per la difusió de les idees il·lustrades, les teories fisiòcrates i l'interès per difondre i millorar els coneixements agrícoles.

⁷ L'explicació de Lluch, en la síntesi publicada de la seva tesi doctoral, ja citada, E.

Enriquida posteriorment per Vicenç Llobart, l'eix vertebrador en l'argumentació de Lluch —que aquí tan sols podem resumir a grans trets— rau en la consideració de les societats econòmiques d'amics del país del segle XVIII com un dels instruments més representatius d'una estratègia de desenvolupament de tipus agrarista impulsada per l'esmentat fiscal del Consell de Castella, Pedro Rodríguez de Campomanes, i la seva confrontació directa amb la concepció de desenvolupament que tenia en aquells moments la burgesia catalana, caracteritzada pel seu caràcter industrialista i urbà, en última instància deutora de l'anomalia que el precoç desenvolupament econòmic català representava en el context de l'Espanya borbònica.⁸

La principal conseqüència resultant serà que no es fundarà cap societat econòmica d'amics del país a Barcelona durant el set-cents, cosa que, com hem comentat, constitueix un fet certament anòmal en el conjunt espanyol. No serà fins ben entrat el vuit-cents, primerament el 1822 i ja de forma definitiva el 1834, propiciada per la transformació radical que va significar la revolució liberal, que s'acabarà fent efectiva la fundació d'aquesta societat, amb un decalatge, per tant, de pràcticament mig segle respecte de les seves antecessores espanyoles i catalanes i immersa, sobretot, en una dinàmica històrica clarament diferenciada.

Fundació tardana de l'Econòmica Barcelonesa (1822)

La fundació oficial de la que en endavant s'anomenaria Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (SEBAP) va tenir lloc el dia 1 de juny de 1822,⁹ i es va veure afavorida per l'adveniment del Trienni Liberal i la instauració, per primera vegada ja de forma plenament operativa, de la Constitució de 1812. Darrere la fundació de l'Econòmica hi havia l'antiga Diputació de Catalunya, que, fent ús de les atribucions que la Reial ordre de 8 de juny de 1813, promoguda per les Corts de Cadis i que instava les diputacions

LLUCH, *El pensament econòmic...*, especialment p. 214-235.

⁸ D'entre un conjunt de diverses divergències entre ambdues visions, les qüestions de la indústria popular i la defensa, per part catalana, dels gremis, van ser dues de les més importants. VICENÇ LLOBART ROSA, «El sorgiment de les Societats Econòmiques i llur conflicte amb les institucions comercials», *Recerques*, n. 11, 1981, p. 181-197.

⁹ Arxiu de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (en endavant, ASEBAP), Llibre d'Actes, Sessió de l'1 de juny de 1822.

provincials a refundar aquelles societats econòmiques que haguessin existit amb anterioritat o a fundar-ne de noves en aquelles localitats que encara no n'haguessin tingut, va impulsar les gestions per formar-ne una de nova a Barcelona el febrer de 1822.¹⁰ Comptant amb una llista de candidats prèviament encarregada a l'ajuntament de la ciutat, la Junta de Comerç i la llista de socis de l'Acadèmia de Ciències i Arts, la flamant Diputació de Barcelona —successora de la de Catalunya, que havia cessat en les seves actuacions el 28 de febrer de 1822—, per boca del seu president i alhora *gefe político*, Vicente Sancho, va nomenar-ne vint, que serien els socis fundadors de la nova entitat en l'esmentat dia de la seva fundació. Aquests socis eren: «*el P.F. Alberto Pujol, Prior de Agustinos calzados; D. José Antonio Balcells, Boticario y Catedratico de la escuela especial de la ciencia de curar; D. Agustín Yañez, idem; D. Prospero Bofarull, Archivero de la corona de Aragon; D. Cristoval Montiu, presbitero y socio de la Academia de ciencias naturales; D. Ramon de Bacardí, comerciante y hacendado; D. Erasmo de Janer y de Gonima, fabricante; D. Benito de Plandolit, hacendado; D. Antonio Puig y Luca, mayor de la Ciudadela; D. Gaspar Remisa, Comerciante; D. Magin Corominas, idem; D. Felipe de Solà, fabricante; D. Manuel Torner, idem; D. Manuel de Angulo, hacendado; D. Ramon de Ciscar, idem; el Marques de Llió y D. Felipe Martin Igual, magistrado de esta Audiencia, que junto con D. Antonio Coma, abogado, y D. Salvador Sanjoan, Comisario de guerra, que no asistieron por falta de salud, y D. Antonio Gironella, individuo de la Diputacion [...]*».¹¹

¹⁰ «*El Gobierno y las diputaciones provinciales excitarán y protegerán el celo de los ciudadanos ilustrados para que las formen ó se ascriban á las ya formadas [...]*». R. O. de 8 de juny de 1813 (*Gazeta de Madrid*, 24 de juny de 1813). Prèviament, el juny de 1820, l'Acadèmia Nacional de Ciències i Arts havia sol·licitat a la Diputació d'atribuir-se les funcions de societat econòmica. Per a aquest intent frustrat, vegeu Josep BALARI I JOVANY, *Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes. Memoria inaugural del año académico de 1893 á 1894*, Barcelona, Tip. L'Avenç, 1895, p. 187-189; i Jaume CARRERA PUJAL, *La Economía de Cataluña en el siglo XIX*, Barcelona, Bosch Casa editorial, 1961, vol. 1, p. 42-45. Hi ha una detallada descripció sobre el procés de fundació de la SEBAP, a Jerónimo BOUZA, «El complejo proceso para la instauración de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País», *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. X, n°, 591, 25 de juny de 2005.

¹¹ «*El Señor Gefe político como presidente de la Diputacion, y á nombre de ella, declaró instalada, y en egercicio de sus funciones la Sociedad economica de la provincia de Barcelona*». L'endemà, 2 de juny, va fer-se la presentació pública de

L'Econòmica barcelonina naixia amb l'encàrrec de promoure «*la mejora, y perfeccion de los ramos productivos, y á llenar los demas obgetos [sic] propios de las sociedades economicas*», definites en la mateixa Reial ordre de juny de 1813.¹² Un d'ells seria de vital importància en l'activitat de l'entitat al llarg del nou-cents, i en última instància una de les seves principals raons de ser: «*ilustrar á las diputaciones provinciales y ayuntamientos con sus observaciones en beneficio de estos ramos*». Així mateix ho havia descrit el *gefe político*, instant l'Econòmica a proporcionar a l'encara inexperta Diputació de Barcelona «*todos los ausilios y la cooperacion mas activa para el mejor desempeño de sus funciones administrativas*». Al seu torn, la Diputació garantia el seu suport i protecció a l'entitat, que no va tardar a agrair-ho nomenant el *gefe político* soci numerari.¹³

L'actuació de l'Econòmica durant la seva primera etapa, que només va durar un any —de l'1 de juny de 1822 al 13 de juny de 1823—, va orientar-se fonamentalment a aspectes de caràcter organitzatiu. En aquest sentit, cal destacar l'elecció d'oficis —amb la tria d'Albert Pujol com a president de l'entitat—, l'aprovació del reglament intern i l'ampliació del nombre de socis, partint dels vint inicials fins a arribar al nombre de quaranta-cinc. Entre aquests nous membres hi havia un significatiu component intel·lectual i docent —amb personatges tan rellevants com Eudald Jaumeandreu, Pere Vieta, Fèlix Janer, Antoni Bonaventura Gassó, Raimon Vedruna, etc.—, majoritàriament vinculat a la Junta de Comerç; i un altre component més heterogeni, format per autoritats —com Bernat d'Elizalde, Intendent de Catalunya; el mateix *gefe superior político*, Vicente Sancho; el conegut bisbe de Barcelona, Fèlix Torres

l'entitat al Saló de Sant Jordi de la Diputació; d'aquí que sovint s'hagi considerat aquesta data com la de la seva fundació. ASEBAP, sessió de l'1 de juny de 1822.

¹² Les funcions de les societats econòmiques havien de consistir en «*la formación de cartillas rústicas, acomodadas á la inteligencia de los labradores, y á las circunstancias de los paises; á la producción de memorias y otros escritos oportunos para promover y mejorar la agricultura y cria de ganados, y las artes y oficios útiles; á la publicación y explicación de los secretos y máquinas que puedan ser convenientes; á la distribución gratuita de semillas y plantas que puedan aclimatarsé; á proponer y distribuir públicamente algunos premios para excitar la aplicacion y la circulación de luces [...]*». R. O. de 8 de juny de 1813 (*Gazeta de Madrid*, 24 de juny de 1813).

¹³ ASEBAP, sessió del 20 de juny de 1822.

Amat; o Josep Marià de Cabanes i d'Escofet, alcalde constitucional de la ciutat entre 1821 i 1822—, professionals liberals, artistes i comerciants.

D'altra banda, la realització de les tasques pròpies d'una societat econòmica es va veure molt condicionada per la manca d'un local propi i dels fons necessaris, malgrat la insistència repetida a les autoritats i fins i tot l'elevació d'un escrit al rei.¹⁴ Així i tot, val la pena destacar el treball conjunt de la Societat Econòmica amb la Comissió de Foment de la Junta de Comerç, una entitat encara poc estudiada i amb unes atribucions notòriament semblants a les de la primera, en defensa del prohibicionisme econòmic.¹⁵ Un dels principals resultats d'aquesta cooperació serà la publicació de l'«Informe que da la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País a la Diputación Provincial acerca de los perjuicios que se seguirían a todo el reino de quitarse el sistema prohibitivo», probablement escrit per Eudald Jaumeandreu.¹⁶

Tanmateix, la intervenció militar de les potències absolutistes europees per mitjà dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, a finals de 1823, i la restauració de l'absolutisme sota la figura de Ferran VII significaran un brusc fre per a l'experiència del Trienni Liberal i també, de retruc, de les activitats de la Societat Econòmica. La censura i la repressió seran la tònica general d'aquells anys, en què molts intel·lectuals liberals van veure's obligats a prendre el camí de l'exili, sobretot a França i Anglaterra. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, que en el seu nucli fundador

¹⁴ La transcripció d'aquest document pot trobar-se a «Exposición al rey solicitando un local propio para desarrollar las actividades de la SEBAP» (14 de desembre de 1822) (www.sebap.com).

¹⁵ Les atribucions d'ambdues entitats eren vistes com a prou semblants per arribar al punt que l'Ajuntament de Barcelona, partícep de la Comissió de Foment juntament amb la Junta de Comerç i la Diputació de Barcelona (almenys nominalment), arribés a considerar-la innecessària després de la fundació de la SEBAP. Vegeu Jaume CARRERA PUJAL, *La Economía de Cataluña...*, vol. 1; i Josep M. FRADERA, *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana*, Barcelona, Crítica, 1987, p. 195-229.

¹⁶ Informe del 29 de novembre de 1822, publicat a expenses de la Diputació i contemporani a un altre de la Junta de Comerç, sens dubte resultat d'aquest treball conjunt entre la SEBAP i la Comissió de Foment. *Informe que da la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País...*, Barcelona, Impr. del Gobierno Político Superior, 1822. Per a una anàlisi d'aquest informe, vegeu E. LLUCH, *El pensament econòmic...*, p. 364-367.

comptava amb diverses personalitats compromeses amb el règim constitucional, ja havia cessat voluntàriament les seves actuacions el 13 de juny de 1823. Durant la Dècada Ominosa (1823-1833) va restar, doncs, clausurada, com va passar amb altres institucions barcelonines, per exemple la Comissió de Fàbriques.¹⁷

Refundació definitiva (1834)

L'inici d'una nova etapa política, marcada per la mort de Ferran VII, el 1833, i l'aprovació de l'Estatut Reial l'any següent, van propiciar de nou un clima favorable per al restabliment de les llibertats, per bé que l'exemple revolucionari francès imprimís una actitud de prudència en el nou règim. A finals de l'any 1833 es restablia la Sociedad Económica Matritense, mentre que l'any següent, per mitjà de la RO de 15 de maig de 1834, s'obligava els governadors civils a promoure una societat econòmica a la capital de la seva província en cas que no existís, així com també «*en todos los pueblos donde se reuna suficiente número de amigos del país para constituirlos*».¹⁸

D'acord amb aquesta disposició, el dia 6 d'agost, el governador civil de Barcelona reunia a casa seva Albert Pujol, Agustí Yáñez, Marià de Cabanes, Josep de Miró i Josep Martorell —que finalment no va poder assistir-hi— per a una reunió destinada a refundar l'anterior societat econòmica barcelonina, i que pot considerar-se la refundació oficial de l'entitat. La presència de persones com Albert Pujol i Agustí Yáñez, nomenats pel governador civil com a president i secretari interí de l'Econòmica, establia una clara voluntat d'enllaçar amb l'etapa del Trienni Liberal. El governador civil demanava, a més, que el nombre de socis s'ampliés a dotze, de manera que, a proposta de les personalitats esmentades, s'hi van incorporar: «*Ramon Roig y Rey, Abogado y actualmente Regidor de esta Ciudad; D. Próspero de Bofarull, Archivero del Real Archivo de la Corona de Aragon; D. José Antonio Llobet, propietario; D. Eudaldo Jaumeandreu Prebero; D. Felix Janer, Catedrático del Real Colegio*

¹⁷ La Comissió de Fàbriques també va aturar voluntàriament les seves actuacions sense rebre una prohibició expressa, a l'espera dels esdeveniments futurs. Alexandre SÁNCHEZ, *Protecció, ordre i llibertat. El pensament i la política econòmica de la Comissió de Fàbriques de Barcelona (1820-1840)*, Barcelona, Diputació de Barcelona, col. «Clàssics del Pensament català», n. 6, 1990, p. 25.

¹⁸ R. O. de 15 de maig de 1834 (*Gazeta de Madrid*, 18 de maig de 1834).

de Medicina y Cirugía; D. Antonio Monmany, Abogado, y D. Agustin Ortells, propietario y artista».¹⁹ Quedava així establerta la primera junta de la Societat Econòmica Barcelonense d'Amics del País, en la seva refundació definitiva del 6 d'agost de 1834.

Aspectes organitzatius

A partir d'aquell moment, l'Econòmica va llançar-se a iniciar les seves activitats, caracteritzades per l'ampli ventall de matèries que havien d'abraçar. Segons l'esmentada Reial ordre del 15 de maig de 1834, les activitats de totes les societats econòmiques s'havien de regir per un reglament general de pròxima aparició. Aquesta decisió mostrava la voluntat del govern de controlar el procés de creació de les societats econòmiques, remuntant-se al model organitzatiu que les havia regit en el segle XVIII. Tanmateix, aquesta iniciativa va xocar amb les reticències d'aquestes corporacions, temoroses de perdre llibertat d'acció. La mateixa Societat Econòmica Barcelonense va manifestar, si no públicament, almenys sí en les seves reunions, el ferri control exercit des del govern central, per bé que no creia convenient adreçar-li cap escrit perquè tenia coneixement de les accions empreses per altres societats econòmiques.²⁰ Finalment, i després d'escoltar les queixes de les societats econòmiques per boca d'una comissió nomenada expressament, el govern va fer-se enrere en la seva pretensió d'establir el reglament general, i va dotar de llibertat a les societats econòmiques per elaborar els seus estatuts.²¹

Principals línies d'actuació de l'Econòmica durant la primera meitat del XIX

Així doncs, i d'acord amb aquest canvi d'enorme transcendència en la perspectiva històrica d'aquestes corporacions, la Societat Econòmica

¹⁹ ASEBAP, sessió del 6 d'agost de 1834.

²⁰ «*Quizá no ha acertado este [govern] en poner a los Gobernadores Civiles á la cabeza de las Sociedades, rebajando la independencia que estas deben tener, y convirtiendo unas asociaciones de amigos generosos del pais en unas semidependencias del Gobierno*». ASEBAP, C-10/n.º 1 S (1835-1840). Carta del 22 de juny de 1835.

²¹ R. O. de 14 de febrer de 1836 (*Gazeta de Madrid*, 21 de febrer de 1836). L'excepció a aquest punt era per a aquelles que rebessin una subvenció per part del govern, com era el cas de la Matritense.

Barcelonesa d'Amics del País va reformular de manera autònoma els seus estatuts l'any 1836, i els va imprimir quatre anys més tard.²²

L'article primer definia que els seus objectius eren «*fomentar la agricultura, las artes, el comercio, la instruccion y beneficencia pública*». Diferenciava els seus socis en residents, per a aquells que habitaven a Barcelona, i corresponsals, que ho feien en d'altres localitats, sense establir cap mena de límit en el nombre i fent necessària la presentació d'un escrit per part d'un soci i sotmetre's a una votació per tal d'admetre l'ingrés d'un nou membre. Cada soci de l'entitat havia d'adherir-se a una de les classes existents, que, d'acord amb els objectius esmentats, eren sis: «*de agricultura y cria de ganados, de mineria, de artes, de comercio, de estadística, y de instruccion y beneficencia pública*». A més a més, hi havia també la Junta de Damas, la secció femenina de l'entitat, integrada per dones benestants de la societat barcelonina (algunes d'elles, esposes dels socis), i que es regia pel seu propi reglament intern.

El funcionament ordinari de l'entitat quedava en mans d'una junta anomenada Junta de Govern, encarregada de dur a terme aquells projectes que feien necessària la participació de diverses classes així com del govern interior de la societat. Malgrat les reticències mostrades anteriorment sobre la presidència de les societats econòmiques que ostentaven els governadors civils, l'Econòmica barcelonina va optar, en els seus inicis, per mantenir el governador civil com a president. La finalitat d'aquesta decisió hauria estat mantenir bones relacions amb el govern i les autoritats polítiques, a més de ser una pràctica comuna entre les corporacions barcelonines del moment.

D'aquesta manera, a finals de 1834 l'Econòmica va elegir els seus càrrecs organitzatius per a l'any següent, que van quedar de la manera següent:²³

- * Director: Felip Martí Igual, governador civil de la Província
- * Vicedirector: Albert Pujol
- * Secretari: Agustí Yáñez
- * Comptador: Josep de Miró

²² ASEBAP, C-2/n.º 6 (1822-1846). *Estatutos de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País* (1840). Frederic Udina, en el que és una valuosa síntesi per a l'estudi d'aquesta corporació, confirma que els estatuts impresos el 1840 corresponen als que van elaborar-se d'acord amb la llibertat atorgada el 1836. Vegeu Frederic UDINA, *Historia de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País* (manuscrit, 1956), p. 72.

²³ ASEBAP, sessions del 18 de novembre i 29 de desembre de 1834.

* Tresorer: Pròsper de Bofarull

* Secció d'Agricultura: Josep Marià de Cabanes i Ramon Roig

* Secció de Comerç: Josep Martorell i Guillem Oliver

* Secció de Fàbriques: Eudald Jaumeandreu i Antoni Monmany

* Secció d'Arts i Oficis: Agustí Ortells, Pròsper de Bofarull i Antoni Monmany

* Secció de Mineria: Agustí Yáñez i Antoni Llobet

* Secció de Beneficència i Instrucció Pública: Albert Pujol, Fèlix Janer i Josep Melcior Prat

Pel que fa a les actuacions de l'Econòmica durant la primera meitat del XIX, podem considerar que van girar fonamentalment entorn a tres eixos principals: actuar com un organisme assessor de les autoritats, actuar en defensa dels interessos econòmics catalans i promoure un reformisme social de caràcter benèfic.

a) Òrgan consultiu de les autoritats

El protagonisme del govern central en la recuperació del model de les societats econòmiques a la dècada de 1830 va determinar de forma decisiva les seves actuacions futures, almenys en els primers anys. Cal entendre la seva fundació dins d'una iniciativa més àmplia, protagonitzada pel nou Estat liberal amb l'objectiu d'anar omplint els buits que el desballestament de l'Antic Règim i de les seves estructures polítiques havia deixat. D'aquesta manera, la promoció de les societats econòmiques cal emmarcar-la en el conjunt de noves institucions i iniciatives polítiques desplegades per la nova administració liberal, com ara la nova divisió provincial promoguda pel motrileny Francisco Javier de Burgos o el restabliment de les diputacions provincials. Es tractava que les societats econòmiques actuessin com a cossos auxiliars d'aquestes darreres, que disposaven d'un ampli ventall d'atribucions, i que els facilitessin, mitjançant el seu perfil de socis especialitzats, tasques d'assessorament. Aquestes tasques faran referència a un ampli camp d'actuació, per bé que els assumptes de caràcter econòmic i educatiu hi prendran un protagonisme destacat.

b) Foment de la riquesa i defensa de mesures proteccionistes

L'actuació de l'Econòmica, tanmateix, no quedarà circumscrita a aquesta tasca consultiva, sinó que també tindrà un paper actiu en la defensa

dels interessos econòmics catalans. La faceta més visible —per bé que no l'única— d'aquesta actuació serà l'aferrissada defensa que farà de les polítiques proteccionistes, en un període, les dècades de 1830 i 1840, en què el debat entorn a la política econòmica dels governs prendrà una virulència important. Aquest context polític portarà l'Econòmica a participar en el debat, sovint mitjançant la redacció d'escrits adreçats al govern i dirigits a refutar les tesis lliurecanvistes, capitanejades per Madrid i Cadis —i, val la pena dir-ho, amb el suport les seves respectives societats econòmiques.²⁴ Així, l'Econòmica ingressarà en el front proteccionista català característic d'aquells anys, al costat de la Junta de Comerç i la Comissió de Fàbriques. La seva implicació provenia de la simbiosi entre el component intel·lectual, propi d'una entitat acadèmica, amb un altre de fabricants i comerciants, que componia el nucli dur de l'Econòmica. És important recordar que l'Ajuntament i la Junta de Comerç havien estat els encarregats d'elaborar la llista de què se serviria la Diputació per crear l'entitat, i que, al costat d'intel·lectuals i professionals com Agustí Yáñez, Pròsper de Bofarull o Albert Pujol, hi havia també un bon nombre de fabricants i comerciants que no solament participaven activament dels negocis i de la producció, sinó que tenien, a més, un paper central en l'incipient associacionisme industrial barceloní del moment. Així, en la primera etapa de l'entitat ja hi trobem nombrosos socis que eren personatges destacats del món econòmic barceloní, vinculats alhora a d'altres entitats de la ciutat. Són els casos d'Erasme de Janer, vicepresident de la Comissió de Fàbriques l'any 1821, o de Magí Corominas, vocal de la Junta de Comerç; i també d'alguns dels teòrics més destacats en defensa de la industrialització catalana, com Bonaventura Gassó, Guillem Oliver o Eudald Jaumeandreu.²⁵

Aquest component va mantenir-se i va quedar reforçat durant la segona etapa de l'entitat, a partir de 1834, amb l'entrada de noves fornades de

²⁴ Un exemple serà la «*Refutación de las cinco proposiciones del Señor Pebrer contra el sistema prohibitivo*», escrit per l'entitat l'any 1838. Vegeu una anàlisi d'aquest escrit, a E. LLUCH, *El pensament econòmic...*, p. 371-373.

²⁵ Per a l'obra i pensament d'aquests teòrics, successors de la primera línia de pensament econòmic català representada per Romà, Caresmar i Capmany, val la pena consultar: E. LLUCH, *El pensament econòmic...*; i Lluís ARGEMÍ D'ABADAL, *Història del pensament econòmic a Catalunya*, Lleida, Eumo Editorial-Pagès Editors, 2005.

fabricants i estadistes, com Josep Bonaplata, Pau Vilaregut, Joan Girona o Valentí Esparó, primerament; o Joan Güell i Joan Illas i Vidal, posteriorment. Tots ells contribuiran a imprimir en les activitats de l'Econòmica la defensa activa de les tesis proteccionistes, dins d'una estratègia econòmica més global caracteritzada per l'aposta decidida per la indústria i la modernització com a principals fonts de progrés i de riquesa.

c) Reformisme social

La tercera i última de les línies d'actuació de la Societat Econòmica durant la primera meitat del segle XIX va ser el que podríem anomenar el seu «vessant social». A partir de la seva refundació, l'any 1834, l'entitat va manifestar una marcada preocupació respecte a la problemàtica social de què Barcelona era objecte, a causa de les transformacions econòmiques, socials i polítiques originades pel desenvolupament industrial, la guerra civil i els convulsos esdeveniments polítics que van marcar el dia a dia del nou règim liberal a la Ciutat Comtal. L'entitat veia amb una preocupació especial el naixement d'un nou proletariat urbà i el seu protagonisme creixent en les revoltes polítiques de les dècades de 1830 i 1840, les «bullangues», que atribuïa a les lamentables condicions de vida i la ignorància a què es trobaven sotmeses. La reacció que aquests actes provocaven entre els socis, de forma majoritària adscrits al liberalisme moderat, quedava sovint reflectit en les discussions que tenien lloc en les sessions de l'entitat. N'és un bon exemple el comunicat llegit per Agustí Yáñez, llavors president, el setembre de 1838: *«Los días de ejecución de las sentencias de muerte son días de algaraza y de cierto desenfreno en esta ciudad. Causa lastima y horror a las personas sensatas e ilustradas, el ver correr en tropel por las calles y plazas con ademanes groseros un número considerable de personas de todas edades y sexos, que abandonando sus trabajos se dirigen al lugar de la ejecución junto con sus sujetos [...], manifestando en sus modelos que va a presenciar el acto, o celebrar tal vez la ferocidad y descaro de los criminales... Esta conducta de nuestro pueblo es un insulto a la moral pública, es un escarnio a las condenas judiciales, y hace formar una mala idea del estado de la cultura y de las costumbres de una capital industriosa.»*²⁶

²⁶ ASEBAP, sessió del 3 de setembre de 1838.

En aquest sentit, la inquietud amb què els membres de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País observaven els esdeveniments polítics d'aquells anys resulta molt indicativa del trencament que la revolució liberal va suposar respecte de les estructures socials i econòmiques de l'Antic Règim, i del context d'enorme violència en què va produir-se. Així, i comptant entre les seves files amb destacats higienistes i científics socials, com ara Laureà Figuerola, Pere Felip Monlau o Joaquim Salarich, la Societat Econòmica va promoure un ampli ventall d'iniciatives per fer-hi front, com ara la discussió i proposta de mesures respecte d'assumptes tan diversos com ara la conveniència o no d'enderrocar les muralles, la higiene en els barris obrers, la mendicitat, la instrucció, l'impacte que les fàbriques tenien sobre la salut de la població, l'arribada dels immigrants procedents del camp, etc.

En totes aquestes iniciatives hi feia sempre acte de presència destacat la promoció d'un discurs moralista de caràcter filantròpic, dirigit a reduir la conflictivitat social entre patrons i obrers i a millorar les condicions de vida de les classes populars.

Al mateix temps, la Societat Econòmica també es dirigia públicament als sectors benestants de la societat perquè col·laboressin en aquest reformisme social, ja fos a través de donacions econòmiques per a les escoles gratuïtes d'ensenyament primari que l'entitat va fundar, o de donacions econòmiques que servien per promoure la convocatòria de premis de caràcter benèfic. Un conjunt d'actuacions, en definitiva, que no sols pretenia corregir els desajustos provocats per la nova societat industrial, sinó que havien d'actuar com un dels principals garants del manteniment de l'ordre públic, la propietat i el nou sistema de producció capitalista i també, en darrera instància, del nou Estat liberal.

Conclusions. L'Econòmica com a nova plataforma del món intel·lectual barceloní

L'actuació de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País durant les seves primeres dècades de vida, que aquí només hem pogut dibuixar a grans trets, conté una sèrie d'elements indicatius que poden ser de gran valor a l'hora de conèixer els projectes i les preocupacions de les classes benestants barcelonines en els difícils inicis del nou règim liberal.

L'autoria del govern central en la recuperació i difusió del model de les societats econòmiques a partir del segon terç del segle XIX és prou clara, i sens dubte va ser decisiva perquè s'acabés refundant l'Econòmica barcelonina, l'any 1834. Aquest fet no ha de fer-nos menystenir, tanmateix, l'interès i la implicació que prèviament, durant el Trienni Liberal, havien demostrat en la seva fundació les principals institucions barcelonines, ni el potencial que l'existència d'una d'aquestes corporacions a Barcelona podria tenir com a plataforma dels seus interessos. Efectivament, la gestació de la Societat Econòmica d'Amics del País durant el Trienni va produir-se amb el mar de fons de l'enfrontament entre els partidaris del lliurecanvisme i del proteccionisme, en uns moments en què no hi havia una política econòmica oficial i unificada per part dels liberals espanyols. En aquest sentit, les principals institucions barcelonines —Ajuntament, Diputació, Junta de Comerç i Comissió de Fàbriques—, agrupades en aquells moments en un front comú en defensa dels interessos econòmics catalans, haurien vist en la creació d'una societat econòmica la possibilitat de sumar esforços i capacitat d'influència davant del govern. Allò que les unia era la defensa d'una política de caràcter prohibicionista, que mantingués la condició de mercat protegit per a les manufactures catalanes, i l'eradicació del contraban, que tant de mal estava fent als interessos dels fabricants catalans.

Aquesta necessitat dels grups dirigents econòmics barcelonins per articular-se entorn de noves institucions locals va mantenir-se posteriorment amb l'inici de la nova etapa política iniciada amb la mort de Ferran VII, el 1833, i els inicis de la revolució liberal. Tenint en compte les limitacions de la Comissió de Fàbriques, integrada exclusivament per sectors lligats al ram del cotó, i, sobretot, la decadència en què es trobava la Junta de Comerç des de principis del segle XIX —i que havia de portar a la seva desaparició, l'any 1847—, és probable que la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País representés la creació d'una nova entitat especialitzada, encarregada de rellevar algunes de les funcions —sobretot, en matèria prohibicionista— d'una minvada Junta de Comerç.

D'aquesta manera, no és gens estrany que l'Econòmica es veiés immersa ben aviat en el debat sobre política econòmica que va marcar el segle XIX espanyol. La insistència dels portaveus econòmics catalans a favor de mesures aranzelàries, i la vistositat que aquestes mesures van tenir

en els debats polítics no ha de portar, tanmateix, a reduir aquest debat a una mera defensa de mesures prohibicionistes per part dels fabricants catalans davant de governs suposadament lliurecanvistes. Com han indicat diversos autors —entre ells, Borja de Riquer, Josep Fontana i Josep Maria Fradera—, es tractava, en realitat, d'una qüestió molt més complexa, en què la proposta industrialista impulsada des de Catalunya, pensada en clau espanyola, va xocar amb uns interessos clarament agraristes i antiindustrialistes, defensats per les classes dirigents espanyoles i els seus portaveus polítics.

En aquesta línia, les iniciatives de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País en matèria econòmica i la seva defensa d'un reformisme social no han de ser contemplades com a simples compartiments estancs o com a diferents actuacions aïllades d'una mateixa entitat. Per contra, aquests dos vessants formaven part d'un sol projecte intel·lectual, promogut pels grups dirigents catalans, que va enfrontar-se a diverses dificultats a l'hora d'implantar-lo. Ens referim, concretament, a la promoció que aquests grups van fer, a la primera meitat del segle XIX, de l'«industrialisme», entès com un nou projecte d'organització material de la societat catalana, basat en l'aposta decidida per un model de desenvolupament econòmic capitalista que tenia en la producció manufacturera i fàbril els seus eixos fonamentals; i la necessitat de donar respostes a les conseqüències inesperades d'aquesta estratègia de desenvolupament, que tindrà en la generació d'un nou proletariat urbà i la seva participació en els esdeveniments polítics del moment, la principal preocupació d'aquestes classes dirigents.

La defensa dels interessos econòmics catalans i el discurs paternalista adreçat a les classes populars per part de l'Econòmica representaven, en definitiva, dues respostes a les resistències amb què va topar l'encaix d'aquest «industrialisme», en l'esfera de la política espanyola i en l'esfera social barcelonina, respectivament. Alhora, són dos exemples il·lustratius del trasbals que va representar en tots els ordres —econòmic, polític, social i jurídic— el pas d'una societat d'antic règim a una de moderna i liberal, incapaç de consolidar la seva orientació política fins a l'ascens dels moderats al poder, a la dècada de 1840. En aquest context històric, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País va esdevenir un punt de trobada entre intel·lectuals, comerciants i fabricants catalans,

majoritàriament d'adscripció política liberal moderada i, en tot cas, clarament implicats amb el nou règim liberal, del qual eren els principals beneficiaris. Aquests socis, que van fer de l'adscripció simultània a diverses entitats —Junta de Comerç, Acadèmia de Ciències i Arts, Acadèmia de Bones Lletres, Comissió de Fàbriques, etc.— un dels trets definidors de la seva sociabilitat, van trobar en la nova entitat una altra plataforma institucional des de la qual poder contribuir a la definició dels projectes de desenvolupament del món intel·lectual català i a l'enriquiment, d'altra banda, de l'associacionisme vuitcentista barceloní de caràcter burgès.